

Batılılaşma Maceramızda Türk Romanına Yansıyan Tipler -II-

The characters reflected in Turkish novel in our westernisation
adventure –II-

Gıyasettin AYTAŞ

G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü ANKARA-TÜRKİYE

ÖZET:

Türk romanında batılılaşma sorunu ve bu sorunun romanımıza yansımaları ile ilgili yapılar araştırmalara yeni bir pencere açma çabası içerisinde olan bu araştırmada, batılılaşma sürecinin hız kazandığı yıllarda kaleme alınan Ömer Seyfettin'in Efruz Bey, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Kiralık Konak ve Reşat Nuri Güntekin'in Yaprak Dökümü romanlarında batılılaşma macerasının romanlarımıza yansımaları ve bu maceranın etraflarında şekillenmesini sağlayan tipler ele alınmıştır. Eserlerde ana kurguya bağlı olarak romanın merkezini oluşturan tiplerin birbirleriyle olan ilişkileri, ortak ve farklı yönleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Efruz Bey, Naim Efendi, Ali Rıza Bey, Türk Romanı, Batılılaşma

ABSTRACT

This work is an attempt to open a new window for research on the problem of westernization and its reflection on Turkish novels. The characters that reflected the modernization adventure on Turkish novels such as Ömer Seyfettin's Efruz Bey, Yakup Kadri's Kiralık Konak and Reşat Nuri Güntekin's Yaprak Dökümü, are discussed. These novels were written in a period during which the modernization process accelerated. The relationships among these characters, which are in the center of the novels in connection with the main fiction and their common and different attributes, are also evaluated.

Key Words: Efruz Bey, Naim Efendi, Ali Rıza Bey, Turkish Novel, to become westernized

1. GİRİŞ

Yazar çağının aynasıdır. Eserleri aracılığıyla içinde yaşadığı toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri hakkında ipuçları verirler. Özellikle romanlarda bu daha belirgin bir şekilde kendini göstermektedir. Bu yüzden, devir araştırmaları yapan bilim adamlarının, romanlardan yararlandıklarını ve buralarda ortaya konulan ipuçlarını değerlendirdiklerini biliyoruz.

Türk edebiyatında roman konusunda yapılan araştırmaların büyük bir kısmı tespiti yönelik çalışmalar olmuştur. Bizim amacımız ise, romanın yazılmasına neden olan ana kurgudan yola çıkarak, bu kurgunun şekillenmesinde ve gelişmesinde birinci derecede rol oynayan tipleri ve bunların romanda ele alınış şeklini değerlendirmektir. Bilindiği gibi, romanda tipin başarısı, onun romanın ele alındığı serüvendeki etkinliği ile doğru orantılıdır. Romanda bir tip olduğu gibi, birden fazla tip de yer alabilir. Bu tiplerin öncelik sıralaması ise, romancının bunları ele alış ve kurmacasına yerleştirme biçimi ile doğru orantılıdır.

Roman, toplumsal hayatı ele alan ve bu hayatı enine boyuna inceleyen, bu yönüyle de verileri içinde barındıran önemli bir edebi türdür. Romanlara dayanarak, bir toplumun demografik yapısı hakkında önemli bilgiler elde edilebilir.

Romanlarımızla ilgili birçok tematik inceleme yapılmış, bu incelemeler bazı sorulara cevap vermiştir. Daha önceki yazımızda da belirttiğimiz gibi (Aytaş, 2002), batılılaşma süreci içerisinde yazılan ve özellikle batılılaşma konusunu ele alan romanlarımızda ele alınan tipler ve bu tiplerin romana yansıma biçimleri üzerinde duracağız.

2. EFRUZ BEY

Milliyetçilik hareketlerinin edebiyatımızdaki öncülerinden sayılan Ömer Seyfettin, çağını sorgulayan ve çağının dejenere ve olduğundan farklı görünen kişilerini eleştiren eserlerinin başında *EFRUZ BEY*¹ gelmektedir. Efruz Bey, sadece bir hiciv değil, aynı zamanda devrin insan profilini de gözler önüne seren toplumsal anatomi kitabı olarak da değerlendirilebilir.

---

¹ Ömer Seyfettin: Efruz Bey, Bilgi Yayınları, Ankara, 1970. Alıntı ve sayfa numaraları bu baskıya aittir.

Ömer Seyfettin, önceleri şiirle başlamasına rağmen, daha sonra hikâyeciliğe yönelmiş, hikâyeciliğinin yanında, makaleler de yazmış, sağlam bir nesir tekniğine sahip önemli yazarlarımızdan biri olmuştur.

Maupassant tarzı da denilen, kuvvetli bir olay üstüne ve küçük bir roman gibi kurulmuş hikâyeleri geniş kitleler tarafından zevkle okunmuştur. “Dostları için canını verecek kadar fedakâr ve çevresindeki insanlara karşı hoşgörülü olan Ömer Seyfettin, milliyetsiz, dönek, riyacı kimselere ve bilhassa milliyet düşmanlarına yaman bir taşlamacı olmaktadır. Nitekim nefret ettiği, kızdığı, eğlendiği, gülünç bulduğu bütün vasıfları 'Efruz Bey' adlı meşhur roman tipinde toplayarak yerden yere vurmaktadır.” (Kabaklı, 1978). Birbirine bağlı hikâyelerden meydana gelen 'Efruz Bey', önce tefrika edilmiş, daha sonra da kitap haline getirilmiştir. Kitabın bölümleri sırasıyla şunlardır: Hürriyete Layık Bir Kahraman, Asiller Kulübü (Asilzadeler), Bilgi Bucağında, Açık Hava Mektebi, Beyaz Serçe, Sivrisinek.

Ömer Seyfettin, Efruz için şöyle demektedir:

“Sevgili Efruz:

Hayatından şu birkaç levhayı yazarken ihtimal biraz mübalağacı göründüm. Ne yapayım? Bu benim mizacım... Buna kızma. Beni affet: Emin ol ki, maksadım ne seni tahkir, ne de maskara etmek... Hakikati görüldüğü gibi, edebiyat yapmadan yazmak istedim. Muvaffak oldum mu? Bilmiyorum: Fakat okuyunca samimiyetimin derecesinin herkesle beraber sen de anlayacaksın. Herkes seni -bizzat kendi kadar- tanıyorsa, Efruzcuğum! Bu gün hiç kimse sana yabancı değildir, çünkü sen hepimiz değilsin, değilsen bile hepimizden bir parçasın...(s. 2)

“Sırf satış, sırf gösteriş, sırf reklâm olsun diye, içinde bulunduğu zor ama gülünç durumu fark edemeyenlerin, hiç bir işte başarılı olamamaları gayet tabiidir.” Ana fikri etrafında şekillenen bu hikâyeler, batılılaşma maceramızda farklı ve orijinal bir tipi bize tanıtır.

Efruz, yazarın tanımına göre, “pek gençti. Pek yakışıklıydı. Pek kibardı. Pek zengindi. Pek âlimdi. Pek edipti. Kimin nesi olduğunu kimse bilmiyordu. Ama herkes onu görünen şekline inanıyor, ihtiramda kusur etmiyordu.” (s. 10)

Gösterişe, süse ve zenginliğe çok düşkün olan Efruz, “her ay annesinin verdiği on beş lira ile kalemden aldığı iki bin beş yüz kuruştan başka on para bir geliri olmadığı halde, kendine bir zengin, bir milyoner süsü verir; tanışıklarının hepsi de onu zengin tanırdı.”(s.35) Halbuki bunların hiç aslı yoktu. “Yalnız büyük adamlara mensup

görünmekle kalmaz; cesur, şair, edip, feylesof, âlim, derviş, pehlivan, tamburacı, damacı, filan...”(s. 35) görünürdü.

Efruz'un fiziki yapısıyla ilgili şunları öğreniyoruz:

“Fesini giydi, tek gözlüğünü tekrar elledi. Jimnastikle kabarmış göğsünü daha ziyade kabartarak, kollarını, bir idman taliminde imiş gibi hususî bir ahenkle sallayarak kapıya doğru yürüdü.” (s. 14)

Eğitimi ile ilgili olarak, “Kendisi Galatasaray'dan, mülkiyeden bazen da aşiret mektebinden birinci çıktığını, mabeynin emri üzerine diplomasıyla altın maarif madalyası verilmediğini söylerdi.”(s. 9)

Yirmi dört yaşında olan Efruz'un “Elleri pek pembe, pek temizdi. Adeta bir kadın eli gibi. Saçları simsiyahtı. Beyaz olan, yalnız dişleriydi. Hem içinde bir tane eksik yoktu.”(s.21)

Efruz, “herkesi inandırmakta son derece mahirdi. Çünkü görünmek caka satmak istediği şeyin aslına hiç ehemmiyet vermezdi. Onun ehemmiyet verdiği şey, yalnız öyle görünmekti. İşte bütün kuvvetini bu tarafa sarf ettiği için muvaffak olurdu. Görünmek istediği şeylerden biri de zenginlikti.”(s. 36)

Herkesi inandırmakta mahir olan Efruz, sonunda Meşrutiyeti kendisinin ilân ettirdiğine birçok kimseyi inandırır. Kalemde çalıştığı arkadaşlarına hürriyetin ilân edildiğini söylerse de, onları buna bir türlü inandıramaz. “Ayağa kalktı, işte hepsi uyuyorlardı. Lâkin yarın... hepsi uyanacaklardı. Kendisi için bu budalaların arasında bir dakika geçirmek artık bir asır kaybetmeğe müsaviydi. “(s. 14) O da öyle yaptı. Onların yanından ayrıldıktan sonra, bir şeyler yapmak gerektiğini düşünür. “Ah, bir şeyler oluyordu. Sarhoş gibi gözleri dumanlanıyor, kalbi göğsünü çatlatacak gibi çarpıyor, çeneleri kilitleniyordu. Evet... Şimdi şurada:

“Yaşasın hürriyet.” diye bağırsa ismi tarihe geçecekti.” (s. 15) Fazla dayanamadı, “Ellerini kalçalarına koydu. Göğsünü ,şışirdi. Gözünün dumanları içinde sayısını görmediği bu müstebitler ordusuna karşı avazı çıktığı kadar bir nara attı:

- Yaşasın hürriyet :

Bir an herkes sustu.”(s.15) Efruz, bu haykırmadan sonra artık “katiyyen ne yaptığının farkında değildi.”(s. 16)

“Geliniz vatandaşlar, geliniz.” diyordu. “benim yanıma koşunuz. hürriyetin kollarına atılınız. Eski idareye lânetler: Lânetler olsun”.. diyerek, kalabalığı etrafına topluyordu.(s. 16)

Sadece “ hürriyetin” lafını bilen Efruz, asıl ismi olan Ahmet'in müstear ismi olduğunu bile söylemekten kaçınmaz.

“- Ben sizi tanırım: Sizin isminiz Ahmet Bey'dir.”(s. 18) diyen birine, o şöyle cevap verir:

“- Hayır, yalan söylüyor. 'Ahmet' benim müstear isimdir. Asıl ismim değil. Beni kimse tanımaz.

Odacı ‘bir senedir tanıdığını’ haykırdıkça Ahmet Bey doğduğundan beri taşıdığı, babasının koyduğu bu 'Ahmet' ismini inkâr ediyordu.” (s.18) Efruz bu yüzden annesiyle bile tartışacak kadar ileri gider. Annesinin:

“- Ayol Ümmet-i Muhammedimin başında, yürümeğe böyle utanmıyor musun, Ahmet?” (s.26) demesine, verdiği cevap şöyledir:

“-Affedersin anne! Benim adım Ahmet değil...”(s. 26) der. “Yaşasın hürriyet” nerasından sonra, “kendini, bu ilân ettiği hürriyetin yegâne faili sanıyordu. Hem, bundan asla şüphesi yoktu. İşte bütün hükümetin erkânı rükûa yakın bir vaziyette karşısındaydı. Yirmi dört saat evvel hiç düşünmediği, aklına bile getirmediği hürriyeti şimdi tamimiyle benimsiyor, onun için çalışmış görünüyor, kendine hakiki bir kahraman süsü veriyordu.”(s.16)

Efruz, hürriyeti nasıl ilân ettikleri hususunda ise, şu bilgileri verir:

“Bizim cemiyetimizin merkezi Patagonya'daydı. Fakat her sene kongremizi İstanbul'un tenha bir köşesinde Sulukule'de bir çingene evinin altındaki eşek ahırında yapardık. Düşündük taşandık, bizim istediğimiz kan dökülmeden hürriyeti elde etmekti. Ben bir proje yaptım. Sulukule'den ta Yıldız sarayına kadar bir tünel kazmak., Sonra bu tünelden geçtik bir gece müstebiti sarayının bir odasında yapayalnız yakalamak.... Kafasını tabanca altına alarak hürriyeti ilân ettirmek... Yüz muhalefet reyine karşı on bin beş yüz muvafakat reyi, ile benim projem kabul olundu...”(s.18/19) Aslında bu bilgilerin birer düzmece olduğuna kimse ihtimal vermeden dinlemektedir. Ancak, bir kişinin çıkıp da:

“...kongrenizde on bin altı yüz aza olduğu anlaşılıyor. Bu kadar kişiyi içine alacak bir ahır Sulukule'de değil, İstanbul'da bile yok. demesine karşılık, o şöyle cevap verir:

“(.) Kongre için bütün âzânın toplanması icap etmez. On kişi, beş kişi, hatta iki kişi kâfi...Diğerleri reylerini bunlara havale ederler.”(s.19) der.

Efruz, gösteriş meraklısı olduğu kadar, hayalperest biridir. Kendisi, kurduğu bu hayallere birer gerçekmiş gibi inanır ve çevresinin de buna inanmasını ister. Ve inandırır da...

Projesinin kabul edilmesiyle birlikte,”tüneli kazmağa başlarlar.” Bu tünelden çıkan toprağı “Sulukule deresine atarak”, buranın denize doğru beş metre kadar büyümesini” bile sebep olurlar.(..) “Nihayet yirmi senede bu tüneli tamamladık.”(s.20) diyen Efruz'un kendi yaşı ise, yirmi dördttür. Buradan da, onun aynı zamanda büyük bir, yalancı olduğunu öğreniriz. Çünkü, eğer bu verdiği bilgiler doğru ise, onun projesini dört yaşında yapmış olması icap eder.

Artık yalanlarının önüne geçilmediğini anladıkça, daha fazla yalan söyler ve her seferinde bunun dozunu arttırıp, herkesi hayretler içinde bırakır. Anlattığı bu olağanüstü vakanın dehşetinden herkesin dizleri titriyordu. Kahraman hareketlerini, vücuduyla tekrarlayarak yerde nasıl sürüne sürüne gittiğini, iki dakika içinde yirmi üç tane nöbetçi neferini nasıl zehirli hançerle öldürdüğünü, nihayet müstebidin yanına girince nasıl tabancasını alnına dayayıp sakalından tuttuğunu anlattı.” (s.22)

Efruz'un anlattığı bu hikâye, kulaktan kulağa yayılarak, büyük bir kalabalığın etrafında toplanmasına sebep olur. Binlerce kişi, böyle bir kahramanı yakından görmek ve onu alkışlamak için peşine takılır.

Bir anda halkın mabudu olan Efruz, “evvela sırf boş bir tefahurdan, emelsiz cakadan, dipsiz bir gösterişten ibaret olan “hürriyetperverlik” iddiasını “halk” denen yığın sahil sanmıştı. O, Şimdiye kadar bütün tanıdıklarını âdeta bir sanat edindiği “satış” sayesinde aldatırdı.”(s. 35)

Asıl ismi Ahmet olan Efruz, ismini buluşunda da bir enteresanlık sergiler. Efendisini takip eden kalabalığa, yarın asıl ismini açıklayacağını söyleyerek dağılmalarını sağlar. Bütün kitapları karıştırmasına rağmen, kendine lâyük bir isim bulamaz. Tam ümidini kesmişken, “Yazıhanesinin üstünde romanlarda rast geldiği bazı kelimelere bakmak için daima bir “Lügat-ı Osmaniye” dururdu. Ona el attı. Önüne açtı. Karıştırmaya başladı. Gözü ansızın bir kelimeye takıldı kaldı: Efruz...”(s. 39) Bundan sonra adı Efruz olmuştur.

Efruz'un bu itibar ve gösterişi pek fazla sürmez. “İttihât ve Terakki İstanbul Merkez Heyeti” tarafından, bir telgrafla merkeze davet edilir. Şöyle bir sorgulamaya tabi tutulur:

“- Asıl isminiz ne?

- Efruz.

- Müstear isminiz var mı?

- Var.

- Nedir?

-Ahmet...!

- Babanızın ismi?

-Mustafa Tevfik...

- Sağ mı?

- Hayır, beş sene evvel öldü.

- Neciydi?

- Defterdardı. Mutasarrıflıklarda gezdi.

- Nerede oturuyorsunuz?

- Nişantaşı'nda.

(..) Üç gün evvelki hayatının her tarafını ona söylediler. Sonra onun 'hiç bir şeyden haberi olmadığını, sırf gösteriş, sırf nümayiş, sırf satış için bu kadar gürültüye sebebiyet verdiğini anlayınca, hepsi birden kakhahalarla gülmeye başladılar.

- Olur iş değil...

- Olur iş değil...diyorlardı.”(s.52)

Bu soruşturmadan sonra, gösteriş ve nümayiş için, yalan söyleyen ve halkı kendisine inandıran Efruz, hapse atılır. “Bu idari hapis keyfiyeti vakıa çok sürmedi. Efruz Bey yine serbest bırakıldı. Ama daha bırakılmadan 'halk' denen kütle atmasyonlarına aldanıp üç günde taptığı mabudunu üç saniye içinde unutmuştu.”(s.53)

Bir ara Efruz'un kendisini asil zannettiğini ve bu yüzden de, kendisi gibi asil arkadaşlarıyla beraber bir Asiller Kulübü kurmaya teşebbüs ettiğini görürüz.

“- Asalet olmazsa bu memleket batır: -diyordu.

Bundan şüphe mi vardı? bundan şüphesi olan bir takım avam güruhu, reziller, baldırı çıplaklardı.”(s. 54)

Meşrutiyet davasında başarılı olamayan Efruz, “- Meşrutiyet denilen hezeyan olur.”(s.55) demektedir. Bir araya geldikleri dört arkadaşının her biri, kendi şeceresini söylemeye başlar. Kimisi prens, kimisi tarih öncesi, kimisi de yaratılıştan önce asil olduğunu söyler, daha doğrusu uydururlar.

Bu arada Efruz da kendisine prens unvanını lâıyk görmüş, hatta, prens olduğuna kesinlikle inanmıştır. Bu yüzden, evde bulunanların bundan sonra kendisini “prens” unvanıyla çağırılmalarını tembihler:

“(..)- İsmimi söylemeğe hacet yok. Yalnız unvanımı telaffuz edersiniz.

(..) Efruz Bey tekrar hiddetlendi, köpürdü. Hepsine ayrı ayrı sordu:

- Benim unvanım ne? (..)

- Benim unvanım: Prens. Ben prensim: Beni artık prens diye çağırarak, medeniyete girmeğe alıacaksınız. Hain vahşiler...”(s.73) Efruz, prenslik davasını da pek fazla sürdürmedi. Arkadaşlarıyla yaptığı ikinci toplantıyı polis basarak, içlerinde sabıkalı bir kumarbaz olan Aziz Zırtafı polis yakalayarak tevkif eder. Efruz ise, hâlâ onun bir kumarbaz olduğuna inanmayarak, şöyle demektedir:

“- Zavallı Prens: -dedi-, asaletin kurbanı oldu: Sırrımızı hükümete vermemek için yalancılıktan kumarcılığı kabul etti.”(s. 82) “Politika, asalet teşebbüsleri cılk çıktıktan sonra Efruz Bey için yapılacak yalnız bir şey kalıyordu: Milliyetperverlik.”(s.82) O da öyle yaptı ve milliyetperver olmaya karar verdi.

Bilgi Bucağı'nda verdiği konferanslarla, milliyet hakkındaki görüşlerini anlatan Efruz, eski ve yeni lisanların aleyhinde bulunarak, asıl Türkçe'nin en eski Türkçe olduğunu söyler.

“- Türkçe, eski Türkçe'dir -diyordu.-, bir takım türediler (Affedersiniz bucaklı kardeşlerim, bu türediler tabiri benim değil, en büyük bir Türkçümüzündür. Ben, yalnız tekrarlıyorum) evet bir takım türediler bir vakit ortaya bir iddia fırlattılar. Hakiki canlı lisan konuşulan lisanmış! İstanbul Türkçesi imiş! Bu konuşulan tabii lisanla yazmak kâfi imiş! Düşününüz, böyle bir ihtimal kabul olunursa, herkes muharrir oldu demek! Herkes kalem eline alınca, yazmaya başlayacak: Fransızlar, Almanlar, Bulgarlar gibi...Yeni lisancılar işin kolayına gitmek isteyen bir takım tembel cahillerdir...Bununla beraber ben, eski lisancıların da aleyhindeyim. Onların işi de, yeni lisancıları kadar değilse de, yine kolay...Asıl Türkçe en eski Türkçe'dir.”(s.103-104) Ancak, Efruz bu görüşünü bir gün sonra değiştirerek, mürekkep lisandan yana olur. O şöyle der:

“... asıl Türkçe basittir. 'basit' hakikat olamaz. Hayaldir. Hakikat mürekkeptir. Öyle ise, hakikat olabilecek lisan mürekkep olan lisandır. Biz fevkalâde mürekkep bir lisan taraftarı olmalıyız.”(s.186)

Efruz, Bucak'ta verdiği konferansların önceden kendilerine yazılı olarak verilmesini bucak heyeti isteyince, burada verdiği konferansları bırakır.

Sosyoloğluğa da soyunan Efruz, bunda da başarılı olamaz. Her türlü ahlaksızlık ve rezaletlerin merkezi olarak şehirleri görmektedir. “...köylüler ezeli bir saffet içinde yaşıyorlardı. Hükümlerinde riyaziyata bile yakışmayan bir katiyet vardı.”(s.85)

Uğradıkları bir köyde, kendilerinin ufak tefek hizmetlerini görüp, onlardan bahşiş kabul etmeyen bir çocuğu “işte Türk köylüsü diye takdim edince”, (..) Bütün kahveyi çılgın bir kakhaha sarstı.”(s.88) Çünkü Türk köylüsü diye takdim ettiği bu çocuk, bir çingenedir.

Roman boyunca, Efruz'u değişik karakter ve şekillerde görmek mümkündür. Aslında yazar, vermek istediği mesajın bütün inceliklerini ortaya koyabilmek için böyle bir yola başvurmuş olabilir. Meşrutiyetçilik, milliyetperverlik, sosyologluk işlerinde başarılı olamayan Efruz, bu sefer de Açık Hava Mektebi fikrine takar. Çeşitli sosyologların nazariyelerini kendine göre şekillendirip Efruzca bir nazariye geliştirir. Burada milliyete ve Türkçülüğe tam bir muhalif olarak karşımıza çıkar. Açık Hava Mektebi fikrinin savunucularından Müfat Bey'in:

“- Siz Türkçü müsünüz efendim? sorusuna,

- Asla: bunu kabul edemem efendim. Bendeniz zat-ı âliniz gibi Türk milliyetperverliğinin aleyhtarım.

Fakat ocakta konferanslar verdiğinizi işitiyordum.

Veriyordum, fakat samimi değil.”(s.125)

Bu sözünde olduğu gibi, Efruz hiç bir sözünde samimi olmayan bir tiptir. Okumaya, öğrenmeye kitapsız bir ilimle sahip olma arzusunda olan Efruz, Avrupa'ya gitme hazırlığında iken, orada “- Kitap bile olmayan, şifahi bir ilim.”(s.125) öğrenmek ister.

Avrupa'ya gideceğini herkese yaymasına rağmen, gidemeyince evine kapanarak, Avrupa'ya gitmiş gibi yapar. Bir ay sonra tekrar sokağa çıkınca, kendisine niçin bu kadar erken döndüğünü soranlara:

“- Kâfi!

- Ne kâfi:

- Tahsil için iki ay...”(s.128) dedi.

Efruz, herkese bu iki ay içinde nasıl bütün ilimleri tahsil ettiğini söyleyerek, Pedagoji diploması aldığını “ şimdi memleketin en büyük pedagogu” (s. 128) olduğunu söyledi.

Efruz'un gösteriş ve sükse için yaptıkları, artık bir şarlatanlık olarak değerlendirilmeye başlanır. Aslında bu durumu çevresi henüz tam manasiyle anlamamıştır.

“Liyakatın zıddı 'acz'dir. Kimde acz varsa o şarlatandır, mütecevizdir. O asildir, nümayişçidir, fertçidir. Bir kelime ile söyleyeyim 'gayri memnun' dur. Don Kişot gibi yel değirmenlerine meydan okur.

Efruzcuğum, ben sende liyakât olmadığını aczinden anlıyorum. Aczini de şarlatanlığından anlıyorum.” (s. 163) Efruz, kendi adını verdiği romanda, verilmek istenen mesajın bütün özelliklerini sergiler. Meşrutiyetten sonra ortaya çıkan çeşitli çarpıklıklar ve çarpık tipler Efruz'un şahsında yerilmiştir.

3. NAİM EFENDİ

Efruz Bey tipinin tam zıddı bir tipi Kiralık Konak romanında ele alan Yakup Kadri, Tanzimat'tan başlamak üzere, Türk insanının ve aydınının geçirmiş olduğu sosyal değişimleri eserlerinde başarılı bir şekilde işleyen yazarlarımızdan biridir.

Yakup Kadri'nin ilk romanı olan *Kiralık Konak*²'ta, Tanzimat'tan sonra değişen Osmanlı sosyal hayatının romanıdır. Yaşayış tarzı, geleneklere bağlılık, âhlakî çöküş, düşünce dünyası, ekonomik sorunlar gibi kişilere bağlı değişik ve zıt değer yargılarının kuşaklar arasında yarattığı uçurum ve bunun acı sonuçları ele alınmaktadır (Parlatır, 1986).

“Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Türk romanında belki ilk defa tipleri toplumsal koşullara ve tarihsel sürece bağlamaya çalışırken, bu tiplere canlı ve gerçek bir kişilik kazandırma uğruna bilinçli bir çaba gösterir. Özellikle Seniha'ya ve *NAİM EFENDİ*'yi. Türk romanının henüz bu yolda emeklediği o yıllarda, anlatım tekniğindeki acemiliklerin Karaosmanoğlu'nu, bireyle tip bağdaştırmada, ya da okurun tepkisini yöneltmede nasıl bocaladığını saptamak, karakter yaratmada hayli başarılı bir yazarın karşılaştığı güçlükleri aydınlatma bakımından ilginç olabilir.”(Moran, 1983).

Kiralık Konak, yazılış tarihi bakımından, düşünülüp kaleme alınışından çok sonra yazılmış bir romandır: Romanda İkinci Abdülhamit devrinin önemli mevkilerinde bulunmuş bir kişisi olan *NAİM EFENDİ* ve ailesinin, Meşrutiyet (1908) sonrası, toplumsal değişmelere paralel olarak konakla somutlaşan hayatlarının Batılılaşmanın getirdiği yozlaşma ile yavaş yavaş çöküşü anlatılır.

Romanda ele alınan kuşaklar arası çatışmada, Naim Efendi ve kız kardeşi Selma Hanım eski kuşağı temsil ederken; Naim Efendi'nin kızı Sakine Hanım ile damadı Servet Bey orta kuşağı; torunları Seniha ile Cemil ve bunların arkadaşları Faik Bey yeni kuşağı temsil etmektedir. Yeni kuşağın bir diğer temsilcisi ise, Hakkı Celis'tir. Naim Efendi'nin yeğeni olan Hakkı Celis, çeşitli yönleri ile Seniha ve çevresinden farklı bir özelliğe sahiptir (Parlatır, 1986).

Osmanlı cemiyetinde hayatının çeşitli etkileriyle, nesiller arasında fikir, his ve dünya görüşü bakımından meydana gelen ayrılıklar ve bu yüzden ailenin çözülmesi Kiralık Konak'ta anlatılmıştır.

---

² KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Kiralık Konak*, 11. Bs. İletişim Yayınları, İstanbul, 1984. İncelediğimiz romanın sayfa numaraları bu baskıya aittir.

“Toplumda meydana gelen sosyal değişmeler, aile hayatını olduğu kadar, nesiller arasındaki ilişkileri de olumsuz yönlerden etkileyeceği muhakkaktır.” ana fikri üzerine kurulan romanın asli tipi Naim Efendi'dir. O, hem konak hayatının, hem de yıkılmakta olan bir siyasi ve sosyal nizamın temsilcisidir. Kendisi İkinci Abdülhamit dönemi ricalinden olup, yıllarca devletin çeşitli görevlerinde bulunmuş, II. Meşrutiyet öncesinde emekliye ayrılmış, emekliliğin tadını çıkarmaya karar vermiştir. Ancak, kızı, damadı ve torunları onun bu hayalini altüst ederler.

Naim Efendi, mutlu günler görmüş, önemli mevkilerde bulunmuş biri olarak, “Ya çok zengin, ne çok hesapsızdır. Babadan kalma bir serveti gençliğinden beri oldukça büyük bir ihtimamla idare ve muhafaza ediyor.”(s.4)

“Gençliğinde babası gibi Mabeyni Hümayun'a mensuptu, sonra birçok defalar valiliklerde dolaştı şurayı Devlet azası, Rüşumat Müdürü umumisi oldu ve nihayet Defter-i hakanî ve Efkâf nezaretlerine geçti. İnkılaptan iki sene evveldi, dolaşık bir “tevliyet” davası yüzünden istifasını verdi ve gündün güne bulunan hükümet işlerinde tiksinererek bir köşeye çekildi.”(s.24)

Naim Efendi, büsbütün devlet işlerinden elini ayağını çekmediği gibi, ara sıra çeşitli vesilelerle muayede merasimlerine katılırdı. Devlete oldukça bağlı bir tip olan Naim Efendi, “resmi ve gayri resmi bütün pisliklere rağmen, devlete ve devlet adamlarına karşı hâlâ derin bir saygısı vardı.”(S':24) Bununla beraber, “Naim Efendi'nin iki esaslı fazileti daha vardı: Bir ana kadar müşfik ve dul bir kadın kadar titizdi. Fakat, titizliği asla bir huysuzluk derecesine varmazdı.”(s. 24)

Yakup Kadri, romanda iki devirden bahsetmektedir: Bunlardan biri, “İstanbul'un; diğeri redingot devri... Osmanlılar hiçbir zaman' bu İstanbul devrindeki kadar zarif, temiz ve kibar olmadılar. Tanzimat-ı Hayriye'nin en büyük eseri., İstanbullu İstanbul Efendisidir. Bu kıyafet dünyaya yeni bir insan tipi çıkardı ve Türkler bu kıyafet içinde ilk defa olarak vahşi Asya ile haşin Avrupa'nın arasında gayet hususi yeni bir millet gibi göründü.”(s. 24-25) Osmanlı sosyal hayatının tipik konak hayatı bu dönemde olgunlaşıyor. İkinci dönem ise, Abdülhamit döneminin Redingat dönemidir.

“Sonra redingot devri geldi ve redingotu içinden yarı uşak, yarı kapıkulu, riyakâr, adi bir nesil türedi, Bu neslin en yüksek, en kibar simalarında bile bir saray hademesi hali vardı.”(s.26)

Naim Efendi'nin hayatında iki önemli tutku vardır. Bunlardan biri, hayatıyla özdeş bulunduğu konağı, diğeri de torunu Seniha'dır. İşte bu bahtsız dede, torununun sevgisi yüzünden birçok şeye alışmak mecburiyetinde kalır. “Naim Efendi, evvela damadı,

sonra torunları sayesinde daha nelere alışmamıştı... Biçare adam, kızı evlendiği günden beri, aşağı yukarı yirmi senedir, her gün bir eski itiyada veda etmekten ve her gün yeni bir mecburiyete katlanmaktan başka bir şey yapmıyor. Ne Cihangir'deki konağında, ne Kanlıca'daki yalısında ihtiyar ve yorgun vücudunu dinlendirecek bir köşecik kalmıştır.”(s.28)

Karısının ölümünden sonra, alafranga bir damat ve hiç bir cihetten anasına benzemeyen kızıyla birlikte yaşamaya baslar. Ancak, damadının aşırı bir şekilde alafrangalaşma hevesi, torunları Seniha ve Cemil'in yozlaşmasının önüne geçemez.

Naim Efendi kızına derdi ki:

“Yavrum, çocuklarının ahval ve harekâtını hiç beğenmiyorum. Bu Lehli kadın zannederim ki, bunlara yanlış bir terbiye verdi.”(s.34) Naim Efendi, torunlarının bu yanlış eğitim tarzlarına ve onların yanlış hareketlerine “torunlarını çok sevdiği için sesini çıkarmazdı. Yoksa her şeye rağmen konağın içinde hürmet edilen, korkulan yegâne amir yine o idi.”(s.34)

“Kiralık Konak, hem biçim özellikleri, hem de verdiği mesaj bakımından Türk roman geleneği içinde seçkin bir yere sahiptir. Yazar, romanda geleneksel roman tekniklerini büyük bir ustalıklarla kullanmakla kalmamış, roman kişilerinin iç dünyalarını da başarılı ruh tahlilleriyle vererek yarattığı tiplere ferdî özellikler kazandırılmıştır.”(Kantarcioglu, 1988).

Naim Efendi, torunu Seniha'nın aşırı batılılaşmanın getirdiği olumsuz etkilerden dolayı, kontrolden uzaklaşarak, sorumsuzca yaması karşısında bir şey yapamamanın sıkıntısını sürekli olarak çeker. Kızkardeşi Selma Hanım'ın Seniha'nın davranışlarını yadırgayan ve onun bu hususta tedbir almasını isteyen sözleri karşısında Naim Efendi şöyle düşünmektedir:

“Sağ olsun; diyordu, hemşire kendini hâlâ eski devirlerde zannediyor. Kıyafetler gibi ruhlar da değişti. Büyüklere eski itaat, eski hürmet nerede, kimde var? Bizim gördüğümüz terbiyedeki insanlarla şimdi alay ediyorlar. Belki hakları da var, her eski şey biraz acıdır, çocuklarımızın çocuklarını kendimize uydurmaya çabalamak ne beyhude: Onlar her şeyden evvel, zamanın icabatına uymaya mecburdurlar. Hemşiresi istiyor ki, Seniha kendisi gibi olsun. Bu mümkün mü? Gençliğimizde kendisinin yaşayışı, giyinişi, düşünüşü büyük validenin yaşayışına ve düşünüşüne benziyor muydu?”(s.57)

Naim Efendi, bu sözleri ile, aslında karşı çıktığı değerleri bir an için kabul etmiş görünüyordu. Ancak, o da tıpkı hemşiresi gibi torununun davranışlarından memnun

değildir. Bütün bunlara rağmen Naim Efendi, Seniha'yı bir aşk derecesinde sevmektedir. “Onun sesi ve onun tabessümü, son senelerinin yegâne saadeti idi. Seniha doğup büyüünceye kadar, konakta, Naim Efendi'nin kahkaha ile güldüğünü hiç kimse işitmemişti.” (s.57) Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Naim Efendi ve kuşağı için yönelttiği eleştiride, Şu görüşlere yer vermektedir:

“Eski müverrihler milletlerin hayatında zuhur edecek büyük hâdisata gökte ve yerde bir takım harkulâde hadiselerin tekaddüm ettiğini söylerler... Eğer bu doğru ise, Naim Efendi de yeni başlayan devrin eşliğindeki müthiş ve muannid hayaletlerden biridir. Hiç şüphesiz arkamızda bıraktığımız mazinin son feryadı ve önümüzde hissettiğimiz uçurumun ilk ürpertisi Naim Efendi'dir.”(s. 131)

Naim Efendinin önemli meziyetlerinden biri de, onun alçak gönüllü ve saygılı biri olmasıdır. Devlet işlerinde olduğu kadar, konakta da, onun nezakete ve saygıya dayalı davranışlarını görmek mümkündür. Seniha'nın rezaletlerini anlatan imzasız mektuplar konusunda, Servet Bey'le tartışırken onun bu özelliğini görmek mümkündür:

“Naim Efendi, damadına uzattığı mektupları kendisi yazmış gibi mahcup oluyordu; oturduğu yerde ezildi, büzüldü.”

“Rica ederim, hiddet buyurmayınız, rica ederim..” (..) “Maksadım, sizinle ailemize müteallik bir mesele için hasbihal etmektir. Ben de sizin gibi, çirkin bir dedikodudan ibaret...” (..) “İftira deyiniz, tezvîr deyiniz...Abdülhamit devrinin bu millete terk ettiği anane-i ruhiye...”(s. 102)

Bağlılığının ve geçmişinin yegâne sebebi olan konağı elinden çıkarmaya bir türlü yaşanmaz. Çünkü, torunları ve bilhassa damadı, yeni yapılan apartmanlara taşınmak arzusundadırlar.

“Burası hayatta onun yegâne sığınağı idi. Asrın tepkileri onu ite ite evvelâ şehirden konağın içine, sonra konağın içinden bu odaya sürükleyip tıkamıştır. Buradan ötesi, biliyordu ki, artık yoktur ve sevincine yakın bir hisle biliyordu ki, burasının ötesi ukba denilen sessiz ve ilahi âlemin ilk merhalesidir. Nitekim, pek neşeli zamanlarında hoşlandığı bazı kimselerle konuşurken derdi ki:

- Bu oda Azrailin intizar salonudur.”(s. 83)

Naim Efendi, burada doğmuş, burada büyümüş, bu yüzden de böyle bir bağlılık duygusu gelişmiştir. Bu konuda onu haklı bulmamak da mümkün değildir.

Naim Efendi, gün geçtikçe konağıyla beraber erimeye başlar. Torunu Seniha, birçok rezaletten sonra Avrupa'ya kaçar. Onun kaçıışı evde bulunan herkesi üzdüğü halde, Naim Efendi'yi daha ziyade müteessir etmiştir.

“Bir gün, Sekine Hanım ona kızından bahsetmek istedi; ihtiyar adam eski putperestlerin selâmına bir hareketle kolunu havaya kaldırdı:

“Açma o bahsi, açma o bahsi dedi?”(s.171)

Avrupa hayranı Servet Bey, konak hayatına pek fazla dayanamadığı için, Şişli apartmanlarından birine taşınarak, Naim Efendi'yi kaderiyle baş başa bırakır.

“Daima büyük felaket günlerinde metanetini hiç kaybetmeyen Naim Efendi, bu sefer de sonuna kadar vakarlı ve sabırlı kaldı. Hattâ. işin en garibi, Şişli'de tutulan evin altı aylık kirasını bile kendisi vermekten çekinmedi ve göç masrafının mühim bir kısmını cebinden ödedi. Lakin akşam olup da ilk defa koca evin içinde yapayalnız kaldığını hisseder hissetmez, gözlerinden yaşlar sessizce akmaya başladı; pek acayip bir teessür içindeydi.”(s. 183)

Naim Efendi'nin yıkıldığını onun şu sözlerinden anlamak mümkündür:

“Yalnız kimsesizlik olsa ne ise evladım; ya bu yoksulluk...Geçen gün ekmezsiz kaldım...Yemeği ekmezsiz yedim. Vallahi evlâdım; bu da başıma geldi...Bazı geceler, karanlıkta kalıyoruz. Gaza para yetiştirmek ne mümkün...Bir gün Cenân'a dedim ki: Bari yatağımı sokak üstündeki odalardan birine nakledeyim, hiç olmazsa caddenin fenerlerinden biraz aydınlık alırız. Cenân acı acı güldü ve o gece tabağın bir az zeytinyağı koydu, etrafına pamuk ve bez parçaları sıraladı. Ben karanlıkta kalmayayım diye bu acayip kandili yaktı. Çoktandır kahvenin, çayın tadını unuttum...”(s. 243)

Kiralık Konak, yarattığı tipler ve bu tiplere bağlı olarak yürütülen olaylar bakımından, roman tarihimiz için önemli bir yere sahiptir. Yazar, bir nesil bunalımı olarak ortaya çıkan sosyal değişimleri ifade etmek için, tiplerini seçmede başarılı olmuştur. Yıkılan ve kaybolmaya yüz tutmuş Naim Efendi gibiler, konaklarıyla beraber tarihe gömülmüşlerdir.

4. ALİ RIZA BEY

Reşat Nuri Güntekin, Türk edebiyatı içerisinde, kendine has üslubu ve yazım tekniği ile önemli bir yer edinmiş yazarımız. Romanlarında kullandığı dilin sadeliği ve akıcı bir anlatım tekniğine sahip olması, eserlerinin sevilerek okunmasını sağladı.

Roman, hikâye, tiyatro, tenkit ve makale türünde birçok eser yazan Reşat Nuri, 15 roman, dört cilt hikâye, yirmiyi aşkın piyes kaleme aldı. Romanlarının bir kısmında duygu ağırlıklı, bir kısmında da fikir ağırlıklı konuları ele alır. Asıl şöhretini ise 'Çalığışu' romanı sağladı.

Cevdet Kudret (1987)'e göre, “Romanlarının başlıca özelliklerinden biri de, kişilerinin çoğu zaman tek yönlü oluşlarıdır. Yazarın, insan yaratılışına uzaktan bakmayışının -ya da bakmak istemeyişinin sonucu olarak, eserlerinde “iyilik” ile “kötülük” çoğu zaman aynı kişide birleşmez; bunlar ayrı ayrı kişilerle temsil edilir.”

Tanpınar (1977)'in tabiriyle 'temiz ve musaffa bir insanlığın peşinde' olan Reşat Nuri, okuyucularını buna yöneltmek için de, eserlerini 'acıma' ve 'sevme' temelleri üzerine kurmaktadır. Bizde Anadolu'nun bütün boyutlarıyla Reşat Nuri'nin romanlarında yansıdığını söylemek, her halde abartılı bir kanaat olmasa gerekir.

Hemen hemen bütün eserlerinde süssüz ve yapmacıksız bir dil kullanan Güntekin, geniş halk topluluklarına bu yolla ulaşabilmiştir. *Yaprak Dökümü*³'nde bir orta sınıf trajedisi anlatmıştır. Aslında aristokratik bir tür olan trajedi, insanın kaderiyle veya kendisini aşan güçlerle mücadelelerine yer verir. *Yaprak Dökümü*'nde ise, kendi idealleri uğruna verilen kavganın sonunda *ALİ RIZA BEY*'in muhteşem yenilişi anlatılmaktadır (Kantarcioglu, 1988).

Yaprak Dökümü, Reşat Nuri'nin toplumsal konulara yer verdiği başarılı romanlarından biridir. Eserde, Tanzimat'tan sonra sık sık karşımıza çıkan, batılılaşmanın yanlış anlaşılması tezi ele alınmaktadır.

“Toplumsal gerçeklerden habersiz idealler, bu gerçeklere uyum sağlayamadığı için, etrafında taraftar ve destekçi bulamayacağından birer kuru yaprak gibi dökülmeye mahkum olacaklardır.” ana fikri etrafında kurgulanan *Yaprak Dökümü*, Reşat Nuri'nin romanları içerisinde, konu ve tema bakımından farklılık gösteren romanıdır. Sosyal tabakalaşmanın olmadığı Türk toplumunda, gelir düzeyine göre oluşan iktisadî sınıflaşmalar içerisinde, orta sınıfın geçirmekte olduğu sosyal değişimin acı sonuçlarını görürüz.

İdealleri uğruna çeşitli sıkıntılara katlanan ve olmadık acıları çekmek zorunda kalan Ali Rıza Bey, romanımızın aslı tipidir. O bir zamanların değer hükümlerini, değişen toplumda görmek istediği gibi, çocuklarından da bunlara uyum göstermesini beklemektedir. Kendisi, tıpkı Naim Efendi gibi, devletin çeşitli görevlerinde bulunmuş, bir haksızlığa karşı çıktığı için de görevinden ayrılmış biridir.

Ali Rıza Bey, “insanların paradan başka şeylerle de mesut olacaklarına” inanmış, “Babiâli yetiştirmelerinden bir mülkiye memuru idi.”(s.10) Dürüstlüğünden hiç bir

---

³ GÜNTEKİN, Reşat Nuri: *Yaprak Dökümü*, İnkilâp Kitabevi, İstanbul 1983. Alıntılar bu baskıya aittir.

zaman taviz vermeyen Ali Rıza Bey, şeref ve haysiyet meselesinde son derece hassastır. Görevine son derece bağlı, devletin menfaatlerini şahsi menfaatlardan üstün tutan Ali Rıza Bey, bütün bu değerleri gelecek nesillere aktarmak için, kendinde bir irade bulamaz. O toplumda hızla değişen değer yargılarına ve anlayış şekillerine bigane kalmış biridir. Bundan ötürüdür ki, yaptığı hareketler ve gösterdiği tavırlar yüzünden, hem ailesinde, hem de çevresinde oldukça yadırganmaktadır.

Ali Rıza Beyle ilgili, romanda şu satırlara rastlarız: “Ondan bahsedenler: “İyi adam...Peygamber gibi adam... Elini öp...Dua ettir...İlimden bahsettir... Şiir okut... Ne yaparsan yap. .. Fakat iş isteme” derlerdi”(s. 11) Bu özelliği Ali Rıza Bey'in ataletini ortaya koymaktadır. Bu yönüne rağmen, “titiz denecek kadar temiz, gülünç denecek kadar nazik ve mahcup bir adamdı. Hak yemek, kanuna aykırı bir şey yapmak, kalp kırmak korkusuyla bir türlü iş görmezdi.”(s. 11) Öyle ki, “elinden çıkacak iş, sadece kanunla değil, teamüle, insanlık ve nezaket kaidelerine de uygun, yani dört başı mâmur olsun”(s.11) isterdi.

Hızla gelişen ve değişen toplum yapısına ayak uydurmayı beceremeyen Ali Rıza Bey, bu konuda hiç bir fedakârlıkta bulunmaya yanaşmaz. Kültürel değişimleri sentezlemek bir yana, bu değişiklikleri, kendi çocuklarına bile doğru bir şekilde anlatmaktan aciz kalmıştır. Bundan ötürü de, her türlü tepkisini önceleri çok keskin, daha sonra da içine atarak kabullenmek zorunda kalmıştır.

“Evlendiği zaman kırkına yaklaşıyordu. Bir aile kurmak onun gözünde bir devlet kurmak kadar ehemmiyetli bir işti. Bunun için belki de hiç evlenmeyecekti; fakat yakın bir arkadaşı bir gece, akrabasından bir kızı teklif etmiş. Ali Rıza Bey de 'hayır' demeye utandığı için 'pekâlâ' diye cevap vermişti.”(s.11-12) Böyle ayıp olmasın diye evlenen Ali Rıza Bey, bu evliliğinden beş çocuk babası olmuş, çocukları için, geceli gündüzlü didinmek onun için bir zevk olmuştur.

Bir ara Trabzon sancaklarından birinde mutasarrıf olan Ali Rıza Bey, bir gün bir kadın kaçırma vakası yüzünden, kadının kocası ile onu kaçırmaya kalkan arasında çıkan kavgada karşılıklı yaralanma olmuş, iş mahkemeye intikal etmiştir.

“Koca, arkasız bir çiftçi, öteki bütün kasaba halkının tuttuğu bir esnaf oğlu idi. Onun için asıl kabahatlinin kollarını sallaya sallaya ortada dolaşmasına göz yummak ve namusuna kastedilen adamı- göğsündeki yarayla- hapse atmak lâzım geldi. Etliye, sütlüye karışmamaya öteden beri meslek edinen Ali Rıza Bey, bu meselede ateş kesilmiş kendini attırıcaya kadar uğraşmıştı. Ne yapsın? Bu, bir hak, bir vicdan ve namus işi idi. Vazifesini yapmakta kusur ederse Allah onu çocuklarından cezalandırırdı.”(s.13)

Uzun müddet işsiz kalan Ali Rıza Bey, eski bir öğrencisinin sahibi bulunduğu bir özel şirkette ise bağlar. Bu işinde de, doğruluk, dürüstlük ve ahlaki çalışkanlığından taviz vermez. Bu yüzden, yeni girdiği işinde başarılı olmaktan ziyade, işini sağlam yapmaya gayret etmektedir.

Eserin giriş bölümünde, devrin sosyoekonomik yapısı hakkında bilgilere sahip oluruz. Bu bölümde, toplumda meydana gelen değişimler kapkaçtı bir materyalizmi gündeme getirmektedir. Ali Rıza bey, bu mantığın ve anlayışın tek antitezi olma bahtsızlığını yaşayan kimse olması bakımından, mutsuzluktan ve sıkıntıdan hiçbir zaman kurtulamamıştır.

Eleştirmen Fethi Naci, yapı bakımından Yaprak Dökümü'nü başarısız bulmaktadır. Ona göre eserdeki trajik yapı, Yanlış Batılılaşmanın sonucudur (Naci, 1981) Ali Rıza Bey'in karısı Hayriye Hanım'la oğlu Şevket, kızları Neclâ ve Leylâ, yeni değer yargılarını benimseyip yozlaşan ve yeni ahlak değerlerini kaçınılmaz bir kader olarak gören kimselerdir. Bu gidişe karşı durmak isteyen fazilet, doğruluk ve namus timsali Ali Rıza Bey, bir kuru yaprak misali savrulmaktan başka bir şey yapamaz.

Ahmet Kabaklı (1978)'ya göre, Reşat Nuri'nin romanlarındaki odak kişilerin bir çoğu, yazarın kendisidir. Çalığışu'nda Feride, Yaprak Dökümü'nde Ali Rıza Efendi, Yeşil Gece'de Ali Şahin hep birer tarafıyla Reşat Nuri'ye benzer.

Ali Rıza Bey, zaaf derecesinde bağlı olduğu manevi değerlerinden kopamadığı için, gerçeklerden kaçmayı ve statik kalmayı tercih etmiştir. Bu yüzden, çocuklarıyla gereği gibi ilgilenemeyerek, onları mutlak bir yoksulluğa iterek, trajik olaylara sebebiyet verir. Kendi yanlış zaafını bir türlü anlamayan Ali Rıza Bey, hem ailesini, hem de Türk toplumunu temsil eden bir koca çınar gibi, yapraklarını dökmeye başlar. Çünkü artık gövde çürümeye başlamıştır.

Roman'da Ali Rıza Bey'in inandığı değerlerin yıkılması için, bir bir tuzaklar hazırlanmaktadır. Bu tuzaklardan biri de, sebep olarak, şirkette işe başlamasını sağladığı Leman, bir müddet sonra, şirketin genel müdürü ile girdiği ilişki sonucu hamile kalmış, bu yüzden de çocuk aldırma zorunda kalmıştır. Bu durum, Leman'ın annesi tarafından kendisine iletilince:

“Ali Rıza Bey'e inme iner gibi oldu. Durduğu yerde elleri, ayakları karıncalanıyor, kızı baştan çıkararak kendisi imiş gibi çılgın bir korku ve utanma içinde yüzünü kapayarak: 'Vah,vah,vah...' diye dövünüyordu.”(s.17) Ali Rıza Bey için, artık bu namus temizlemek bir boyun borcu olmuştur. O da öyle yaptı ve şirket genel müdürü olan öğrencisine giderek durumu anlattı.

“İhtiyar adam, onun kızaracağını, ezilip büzüleceğini ummuştu. O, bilakis çarpışmaya hazırlanan bir adam gibi sert bir tavır alıyor, gözlerini Ali Rıza Bey'in gözlerine dikerek adamcağızı büsbütün şaşırtıyordu.”(s.20)

Umduğu karşılığı alamayan Ali Rıza Bey için artık tek şey kalmıştı. O da namusunu temizlemek için, çalıştığı bu işten ayrılmak. Müdürün bütün ısrarlarına rağmen, kalmaya yanaşmaz. Ve ona şöyle der:

“- Çünkü bu vak'a üzerine sizden ayrılmaya mecburum. Çocuklar belki aç kalacaklar da...”(s.23)

Kendisine büyük değer verdiği ve hayatını birlikte paylaştığı karısı bile Ali Rıza Bey'i anlamaz. Onun bir hiç yüzünden işinden ayrıldığını söyleyerek, kendisinin göstermiş olduğu namusluluk davranışını hafife almış olur. Halbuki Ali Rıza Bey, hiç olmazsa bu gibi konularda karısından destek görmek istemektedir. Büyük oğlu Şevket'in bir bankada iş bulması, Ali Rıza Bey'in gönlünü bir nebze rahatlatır. O gün yerini Şevket'e devretmekte bir sakınca görmez.

“- Şevket, seninle yerimizi değiştireceğiz, dedi. Sen baba ben ailenin büyük çocuğu olacağım.”(s.29)

Aslında Ali Rıza Bey, oğluna çok güvenmektedir. O kendisini bu zor zamanda kurtardığı için Şevket'e büyük bir minnet duymaktadır.

“- Oğulcuğum, ben kendimi faziletli bir insan sanır, budala gibi gururlanırdım. Meğer ben senin yanında hiç kalyormuşum.”(s.49) der. Ali Rıza Bey'in kendisini göklere çıkardığı Şevket, bankada birlikte çalıştığı bir kadınla ilişkiye girerek, onunla evlenmek zorunda kalınca, Ali Rıza Bey, bir büyük darbe de buradan yemiş olur. Karısının verdiği bu haber aynen şöyledir:

“- Şevket bankada daktilolardan biriyle sevişmiş... Bu kocalı bir kadınmış...Bir zaman gizli gizli ötede, beride buluşmuşlar...Nihayet, iş meydana çıkmış...Kadın, kocası tarafından sokağa atılmış şimdi arından bankaya gelemiyormuş... Şevket'le evlenmezse mutlaka intihar edecekmiş.”(s.57) Ali Rıza Bey, “Ben, kendi hesabıma böyle bir izdivaca razı olmam...”(s.57) derse de, sonunda razı olur ve Şevket bu kadınla evlenerek, eve bir gelin getirir...

Eve yeni gelen bu gelin, alışılmışın dışında bir çok yeniliği de kendisiyle birlikte, bu muhafazakar eve getirmiş oldu. Ali Rıza Bey, artık evdeki hakimiyetini yavaş yavaş kaybetmeğe başlar. Kızları Neclâ ve Leylâ, yengelerinin de teşvikiyle, açılıp saçılmaya ve eğlencelere katılmaya başlamışlardır. Bu durum Ali Rıza Bey'in bir çok değeri gibi, yeni değerlerinin kaybının başlangıcı sayılmaktadır.

Evde tek kişi Ali Rıza Bey'i anlamıştır. Her ne kadar bazı davranışlarını beğenmezse bile, Fikret, Ali Rıza Bey için tek güvence kapısı gibidir.

Ali Rıza Bey, bu gidişata çareler ararken, kızları için bir an evvel birer kocanın bulunması gerektiğine inanır. Ancak, eve gidip gelenler içinde böyle bir aday henüz yoktur. Bu arayışlar içinde olan Ali Rıza Bey, büyük kızının evlenme isteğiyle karşısına çıkmasına oldukça şaşırır.

“- Öyle mi çocuğum? Allah mesut etsin” (s.76) demekten başka bir şey yapamaz. Bu sözlerle, Fikret üzerindeki babalık hakkını çoktan kaybettiğini de ortaya koymuş olur.

Ali Rıza Bey için bir diğer yıkım da, oğlu Şevket'in zimmetine para geçirerek hapse düşmesi olmuştur. Oğlunu hapiste ziyarete giden Ali Rıza Bey, ona şöyle diyerek teselli eder:

“- Ne yapalım, diyordu, burada hiç olmazsa doya doya uyuyor, eski yorgunluklarının acısını çıkarıyor. Evdeki gibi 'para:' diye boğazına sarılan yok. Ayakta duracak halde değilken: “Haydi düş önümüze...sosyete, dansa gidiyoruz” diye zorlayan yok.”(s.104)

Ali Rıza Bey, Fikret'in evlenip gitmesinden sonra, evdeki büyük bir dayanağını kaybeder. Diğer kızlarından Neclâ'nın evlenip bir Suriyeli ile birlikte gitmesi ve Leylâ'nın değişik insanlarla düşüp kalkması Ali Rıza Bey için yıkımların şiddetinin doruğa ulaştığı yıllardır.

Kurtuluş için, Fikret'in yanına gitmesi ve Fikret'ten gerekli ilgiyi görememesi, Ali Rıza Bey'i yatalara ve sonunda da hastaneye düşürür.

Sonunda ideallerini birer birer kaybeden Ali Rıza Bey, önceleri reddederek evden kovduğu kızı Leylâ'nın birlikte yaşadığı Avukat dostunun tuttuğu apartman katına sığınır.

“Ali Rıza Bey'e bu apartmanda güneşe ve denize karşı güzel bir oda hazırlanmıştı. İhtiyar adam, rahata ve bol yiyeceğe kavuşunca az zamanda düzeldi. Elinde bastonuyla evin içinde dolaşiyor, dilinin tutukluğuna bakmadan Leylâ'nın papağanına lisan dersi vermeye uğraşıyordu.”(s. 144)

5. KARŞILAŞTIRMA

Efruz Bey, Kiralık Konak ve Yaprak Dökümü romanları üzerine yaptığımız incelemede dış etkenlerin, toplumumuz üzerinde olumsuz etkiler yaptığını gördük. Bilhassa, gençlerin batılılaşmayı yanlış anlaması ve bu yanlış anlayış sonucunda ortaya çıkan olumsuzluklar romanlarda açıkça ortaya konmuştur.

Romanlarımızda görülen ortak noktalardan biri de, eğitimin yeterince verilmemesinin doğurduğu çarpık ilişkiler ve olumsuz davranışlardır. Entrik unsurların kurulmasında birinci derecede başvurulan materyallerin başında, iyi eğitim görmemiş kahramanların davranışları gelmektedir.

Türk toplumunun geçirdiği sosyal değişmelerin, romanlarda ele alınışı ve bunların okuyucuya yansıtılışı başarılı olmuştur. Bazen yazarlarımızın bu değişmeleri sosyal bir tenkide de tabi tuttıkları görülmektedir, Bunların başında, Hüseyin Rahmi ve Yakup Kadri'yi saymak mümkündür.

Ele alınan tiplerin bir çoğu ortak özelliklere sahiptir, İki kuşak çatışmasında, kuşaklardan biri eskiyi ve eski geleneklerin devamını savunurken, diğer kuşak da, bu değerlerin artık yerini yeni değerlere bırakması gerektiğini iddia ederler.

Efruz romanının teması, daha önce incelediğimiz, Araba Sevdası, Mürebbiye ve Aşk-ı Memnu romanlarıyla bazı noktalarda benzerlik gösterir. Araba Sevdası'nda batılı hayata özenme uğrunda, öz değerlerini küçümseme, Efruz, kendini farklı göstermek için gerçek kimliğinden ve kişiliğinden uzaklaşma şeklinde ortaya çıkar. Aşk-ı Memnu'da sağlam temellere dayanmayan evliliğin bir hüsrana sonuçlanması, Efruz'da sağlam temellere dayanmayan fikirlerin sonunda hüsrana şeklinde kendini gösterir.

Efruz tip olarak, Araba Sevdası romanındaki Bihruz ve Aşk-ı Memnu'daki Bihter'le ortak özelliğe sahiptir. Her üç kahramanda da gösteriş merakı vardır. Bu yüzden, Bihruz'un tam anlamıyla tanımadığı bir sevgili peşinde günlerce dolaşıp, sonunda hayal kırıklığına uğraması, Efruz'un gerçek olmayan fikir ve olayları peşinde günlerce koşup hayal kırıklığına uğramasıyla aynilik teşkil eder. Bihter'deki gösteriş ve süs merakı, hem Bihruz'da hem de Efruz'da vardır. Anjel (Mürebbiye) ise, bu yönlerden Efruz'a benzemez.

Tipler arasında görülen ortak noktalardan bir başkası ise, eğitimin yetersizliğidir. Her üç romanda da aslı tiplerin yeterli bir eğitim almadıkları, bu yüzden de hayatlarına yön vermede bir takım yanlışlıklar içine düştükleri görülür.

Anjel'in Paris'in fuhuş batağından çıkarak gelip, muhafazakâr bir aileye mürebbiye olmasının temelinde yatan gerçek, bu ailenin bir özentisi uğruna giriştiği sonu belli olmayan olaylar zincirinin birbirini takip etmesidir. Şemi (Mürebbiye) de tıpkı Bihruz gibi yeterli eğitim almamış, bu yüzden kendini ve hareketlerini dengelemede zorluk çekmektedir. Hele fahişe Anjel'in mürebbiyeliğinden çok, asıl sanatını icra etmesi, onu daha çok olumsuzluklar içine iter. Tıpkı Efruz'un kendini olduğundan fazla gösterip ve çevresinin de onu kabul etmesinde ortaya çıkan bir başka açmaz gibi...

Bihter'i bunalımlara sürükleyen yanlış evliliği, onu yasak bir aşka sürüklerken, Bihruz'un yanlış eğitiminin sonunda yaptıklarıyla ortak noktalarda birleşir. Efruz'un aşkla kaybedecek vakti olmadığı için, bu yönüyle diğer kahramanlarımızdan ayrılır. Onun tek emeli meşhur olmak, çok şey yapmak, daha doğrusu her şey olmak...

Kıralık Konak romanında eile alınan nesiller arası çatışma teması, Araba Sevdası'nda, Bihruz'la annesi arasında da hissedilmektedir. Yeni değerlerin yozlaştırdığı nesillerin, eski değerlere bağlı olanlarla girdikleri sosyal çatışmayı Mürebbiye romanında da görürüz.

Aşk-ı Memnu romanında, bir türlü gönü yaşlanmayan Firdevs Hanım'ın kızlarıyla girdiği çatışma ile, Efruz'un kendisini bir türlü anlamayan annesiyle girdiği çatışma aynıdır. Bununla birlikte, Kıralık Konak, nesiller arasında ortaya çıkan bu bunalımı ortaya koyması bakımından, diğer romanlara tema bakımından benzer.

Tipler arasında ortak noktalar bakımından, Kıralık Konak romanının asli tipi Naim Efendi'nin diğer romanlardaki asli tiplerle benzer yönlerinden ziyade, karşı yönleri bulunmaktadır. Efruz ve Bihruz'un batıya karşı olan hayranlıkları karşısında, Naim Efendi şark kültürünü temsil eder. Bihter'in gösteriş merakını Naim Efendi'de görmek mümkün değildir. Zaten Naim Efendi, Mürebbiye'deki Anjel tiplerine öteden beri karşıdır. Bu yüzden, canı kadar çok sevdiği Seniha'dan bile, tıpkı Anjel tarzı bir hayat yaşama arzusuna kapıldığı için tiksindir.

Naim Efendi, batılılaşma karşısında, direnen Osmanlı'nın son temsilcisidir. Diğer romanlardaki asli tipler ise, bu son temsilcilere karşı, batı yanında ve batılılaşma uğrunda mücadele veren kimselerdir.

Yaprak Dökümü'nün Ali Rıza Bey'i Kıralık Konak'ın Naim Efendi'sine benzer. O da tıpkı Naim Efendi gibi bir Osmanlı Efendisidir. Birçok görevlerde bulunmuş, değer yargılarından hiç bir zaman taviz vermemiştir. tür diğer ortak noktaları ise, her ikisi de, kızları yüzünden hüsrana uğramış olmalarıdır. ancak, bunlardan Naim Efendi'nin kızından başka torunlarının da onun yıkımında sebep olduğunu belirtmeliyiz.

Mürebbiye Romanı'ndaki Dehri Efendi de, tıpkı Naim Efendi ve Ali Rıza Bey gibi, geçmişe ve geçmişin değerlerine bağlı bir tiptir. Her üç kahramanımız da, kendilerine kalan mirası korumak için sonuna kadar savaşmalarına rağmen, bunda başarılı olamazlar.

Tipler arasında uyum gösteren bir diğer husus da, Dehri Efendi, Naim Efendi ve Ali Rıza Bey'in namus ve fazilet konusunda çok hassas olmalarıdır. Bunlardan Ali Rıza Bey'le Dehri Efendi bu hassasiyetlerini pek fazla sürdüremez. Naim Efendi de aynı

konuda acı çeken bir kişidir. Yeni gelişmelere ayak uyduramayan bu üç tip, sonuçta kendilerini karşı çıktıkları yenilikler altında bulurlar.

KAYNAKLAR

- Aytaş, G., (2002). G.Ü.Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22 (1),133-148
- Berkes, N., (1973). Türkiye’de Çağdaşlaşma, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Berkes, N., (1975). Türk Düşününde Batı Sorunu, Bilgi Yayınları, Ankara.
- Cevdet K., (1987). Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman,c.2.,İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Güngör, E., (1975). Türk Kültürü ve Milliyetçilik, İrfan Matbaası, İstanbul.
- Kabaklı, A., (1978). Türk Edebiyatı c.3., Türk Edebiyatı Yayınları, İstanbul.
- Kabaklı, A., (1978). Türk Edebiyatı,c. 3., Türk Edebiyatı Yayınları, İstanbul.
- Kantarcıoğlu, S., (1988). Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm,Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Lewis, B., (1984). Modern Türkiye’nin Doğuşu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Mardin, Ş., 1997, Türk Modernleşmesi Makaleler 4 (5. Baskı) İletişim Yayınları, İstanbul.
- Moran, B., (1983). Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Naci, F., (1981). Türk Romanı ve Toplumsal Değişme, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Parlatır, İ., (1986). Türk Dili, 411, 242.
- Tanpınar, A.H., (1977). Edebiyat Üzerine Makaleler,Dergah Yayınları (2.baskı), İstanbul.
- Turan, M., (1980). Garplılışmanın Neresindeyiz ?, Yağmur Yayınevi, İstanbul.
- Ülken, H.Z., (1994). Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi (4. Baskı), Ülken Yayınları, İstanbul.